

Scriptek szerepe a rurális elitek roma népességhez való viszonyulásában

Bevezetés

Tanulmányunkban arra teszünk kísérletet, hogy a script-elemzés módszerével megvizsgáljuk a rurális eliteknek a roma lakossághoz való viszonyulását. Az Erwing Goffman által bevezetett (Goffmann 1959) script fogalom nyomán kialakított elemzési eljárások közül az egyéni identitásépítés kérdésével foglalkozó megközelítéseket (lásd: Berg 2008), illetve a vidékkutatásban elvégzett kutatásokat (Silvasti 2003.a, 2003.b, Vanclay – Enticott 2011) tekintettük kiinduló alapnak. Tanulmányunk olyan interjúk elemzésén alapul, amelyek jelentős számú roma lakossággal rendelkező településeken készültek a székelyföldi térségben. Amint arra a következőkben részletesebben is kitérünk, a térségi magyar lakosság és roma lakosság közti viszonyra vonatkozó szakmai elemzések száma nagyon kevés (lásd jelen kötetben Biró A. Z., Jakab J., Krézsek E. tanulmányát), a roma lakossággal kapcsolatos fejlesztéspolitikai tematizáció pedig gyakorlatilag hiányzik¹. Célunk az volt, hogy tematikai és módszertani szempontból is bővítsük a térségi elemzések körét, emellett pedig célul tűztük ki azt is, hogy elemzésünk eredményeit fejlesztéspolitikai szempontból is értelmezzük.

Megközelítésünk kiindulópontja az, hogy a térségi rurális elitek a roma lakossággal kapcsolatos közéleti (a hivatali-intézményi szerephez kötött) megnyilatkozásokat kihívásként értelmezik és kezelik. Példa erre a szakértők által kezdeményezett interjú, a szakmai fórumokon való vélemény-nyilvánítás, a médiában tett nyilatkozat vagy állásfoglalás stb.). Ezekben a kommunikációs helyzetekben a hivatali szerepek képviselőinek ki kell nyilvánítaniuk a roma lakossággal, a roma lakosság létezésével és helyzetével kapcsolatos attitűdjeiket. Az attitűdjeiknek ez a nyilvánítása részét képezi az egyéni, illetve a hivatali szerephez kötődő identitásépítési gyakorlatuknak. A narratívák elemzése során a scriptek beazonosítása a rurális elitek identitásépítési folyamatának olyan szegmenseibe enged betekintést, ahol a roma népességhez való viszonyulás kialakul

---

¹ Lásd ezzel kapcsolatban a KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja 2016 decemberében készült összefoglalóját: Roma helyzetkép a térségben. <http://www.kamintezet.ro/?q=node/91>

és/vagy újratermelődik. Ez – feltételezésünk szerint – hatással lehet a helyi roma népeiséggel kapcsolatos fejlesztéspolitikai elképzelésekre is. Ez a megközelítés azért is fontos lehet, mert a vizsgált térségben 1989-től máig gyakorlatilag nem fogalmazódtak meg lokális léptékű fejlesztéspolitikai elképzelések a roma népeiségre vonatkozóan, és számítani lehet arra, hogy a közeljövőben ez már elkerülhetetlen lesz.

A térségi közéleti diskurzusban (szakmai fórumok, szakpolitikák, média) a roma téma ritkán jelenik meg. Ha megjelenik, akkor általában a következő témakörök kapcsán: kedvezőtlen szociális helyzet, iskolák látogatottsága, szabályszegések, konfliktusos helyzetek. Ebben a térségben a magyar-roma (többség-kisebbség) viszonytal a közéleti diskurzus szemmel láthatóan nem tud mit kezdeni. Ezzel szemben a téma a hétköznapi diskurzusban (különösen a bizalmas beszédhelyzetekben, ezen belül is olyan beszédeseményekben, amelyeknek résztvevői vagy hangadói férfiak) nagyon gyakran és egyértelmű tematizációkkal van jelen. Ezekkel a hétköznapi beszédeseményekkel jelen tanulmány keretében nem foglalkozunk, csupán jelezzük, hogy a hétköznapi beszédhelyzetekben megfogalmazódó értékelések a roma lakosságra nézve – nagyon kevés kivételtől eltekintve – negatívak. Olyan beszédeseményekről, narratíva formákról és értékelésekről van szó, amelyek a közéleti szereplők és a közéleti diskurzus számára vállalhatatlanok.

A tapasztalat azt mutatja, hogy a közéleti szereplők nyilvánosan csak akkor foglalkoznak ezzel a témával, ha valamilyen külső tényező, kihívás őket erre rákényszeríti. Ilyen kihívásnak tekinthető az a beszédhelyzet is, amikor a többséghez tartozó rurális elitszereplőket arra kérjük, hogy interjú formában nyilatkozzanak egy kutatási program számára a roma lakosság helyzetéről. Kihívásról kétféle értelemben is szó van. A megkérdezett elitszereplők (pedagógus, orvos, lelkész, vállalkozó, helyi vezető) számára nyilván nem könnyű nyilatkozni olyan témáról, amelynek értelmezése is nehézséget okoz, a személyes tapasztalatokon kívül megbízható és részletes ismeret nem áll rendelkezésre, ugyanakkor az ezzel a témakörrel kapcsolatos intézményes narratíva szerkezete, szókészlete nem alakult ki. Nem is beszélve arról a nehézségről, hogy elitszereplőkből adódóan a helyzet kezelését illetően a nyilatkozóknak intézményes felelősségük is van. De nem könnyű nyilatkozniuk azért sem, mert interjúhelyzetben nyilván nem alkalmazhatják azt a megközelítést és beszédmódot, amely az ezzel a témával kapcsolatos hétköznapi beszédeseményeket jellemzi, és amelyet nyilván az elitszereplők is jól ismernek, illetve nem hivatali szerepben akár használnak is.

Ez a kettős kihívás értelemszerűen olyan narratívákat hív elő, amelyek információkat kínálhatnak a rurális elitek identitásépítési gyakorlatáról. A megnyilatkozásaik során nem negligálhatják teljes mértékben a hétköznapi beszédesemények tartalmait sem, hiszen referenciakörnyezetüket olyan rurális közeg alkotja, amelyben a hétköz-

napi narratíva a domináns. De nem tekinthetnek el a betöltött elit szerep (intézményi szerep) elvárásaitól sem, amely a nyilatkozó személyek számára kidolgozott narratívát ugyan nem kínál, de közben előírja szigorú elvek és normák képviselőjét (elsősorban olyan formában, hogy a roma téma kapcsán „mit nem szabad, mit nem illik mondani”).

Úgy véljük, hogy a többségi elitszerepek identitásépítési folyamatainak vizsgálata módszertani szempontból továbblépési lehetőséget kínál a magyar-roma viszony alakulásának megértésében. Tanulmányunkat a megközelítés és alkalmazott elemzési eljárás tekintetében egyaránt kísérletnek tekintjük. Azt kívánjuk vizsgálni, hogy a rurális elitszereplők (1) milyen scripteket alkalmaznak a magyar-roma viszonytal kapcsolatos narratívák fölépítésében és (2) ez a narratívaalkotás milyen identitáskonstrukciókat vagy -építési gyakorlatot támogat.

Térségi kontextus

A térségi roma lakosság helyzetével, illetve a jelenlegi helyzet térségi társadalomtörténeti előzményével a kötetben több tanulmány is foglalkozik (Bíró A. Z. és Bodó J., illetve Bíró A. Z. és Oláh S. közös tanulmányai), ezért csupán felsorolásszerűen említjük meg azokat a jellemzőket, amelyek a rurális elitek viszonyulását befolyásolják.

Fontosnak tartjuk kiemelni azt, hogy a rurális elitek számára a roma lakossággal kapcsolatos viszonyulás referenciakeretét az a néhány évtizeddel korábbi állapot jelenti, amelyet a témával foglalkozó tanulmányköteteikben (Gagyai 1996, Bodó 2002) a KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja kutatói az „egy más mellett élés” metaforájával jelöltek. Ez olyan lokális modellt jelentett, amelyben a roma lakosság a település fizikai és társadalmi terében jól körülhatárolható módon elkülönül, illetve a két csoport közti kapcsolatoknak hallgatólagosan kodifikált, mindenki által betartott és nyelvi-szimbolikus eszközökkel kifejezett rendje van.

Ez a modell ma hivatkozási, viszonyítási alapként jelenik meg az elitek szövegeiben, mégpedig abban az értelemben, hogy ez a korábbi modell volt a „jó”, ehhez kellene visszatérni. Gyakorlati vonatkozásban pedig ez a modell napjainkra minden tekintetben megváltozott vagy változóban van. A fizikai és társadalmi térhasználat merrev kettéválasztása helyett egyre több területen megjelenik a közös térhasználat. Ez a folyamat nagymértékben gyarapítja – kölcsönösen – az egymásról szerzett ismeretek és tapasztalatok számát, és az ezekben a találkozási helyzetekben termelődő interpretációk a magyar többség oldalán – nagyon kevés kivételtől eltekintve – oppozíciókban fogalmazódnak meg (mi – ők, saját – más, jó – rossz, értékes – nem értékes). Ezekben az oppozíciókban a magyar oldal kapja a pozitív minősítést, a roma oldal a negatív. A mindennapi beszédeseményekben ez a kihívás, illetve az ehhez kapcsolódó aszimmetrikus értelmezés és értékelési gyakorlat korlátok nélkül fogalmazódik meg.

Az intézményi/hivatali szerepekhez kapcsolódó beszédeseményekben az aszimmetria hangsúlyozása, illetve az ehhez kapcsolódó értékelési gyakorlat nem, vagy csak közvetett módon jelenthet meg.

A fenti rövid bemutatás érzékelteti, hogy lokális léptékben a magyar-roma reláció folyamatosan változik, a kapcsolat a fizikai és társadalmi tér egyre több szegmensére terjed ki. Ez a folyamat trendszerűen nem összekapcsolódásokat termel, hanem oppozíciókat. A változó helyzet a lokális többségi elit számára gyakorlatilag folyamatosan fenntartja a kihívás jellegű helyzetet mind a mindennapi tapasztalat, mind az ehhez kapcsolódó interpretációk terén. A helyzet értelmezésével kapcsolatos hivatali/intézményi nyelvi-kommunikációs kompetencia- és eszközkészlet a kialakult helyzethez képest fáziskésésben van.

Szakmai kontextus

Erwin Goffman hívta fel a figyelmet arra (Goffman 1959), hogy interakciós helyzetekben gyakran és szívesen alkalmazunk készenlétben tartott, az adott helyzethez illesztett megoldásokat. Ez Goffman szerint kapcsolatban van azzal, hogy az egyének a társas interakciókban szerepeket játszanak, és az identitásra úgy kell tekintenünk, mint az interakciók során játszott szerepek összességére. Goffman azt is hangsúlyozza, hogy a scriptek használata nem feltétlenül tudatos tevékenység, többek között ezért is lehet hasznos az identitást elemzők számára. Témánk szempontjából Goffman megközelítése nagyon fontosnak mutatkozik, mert arra hívja fel a figyelmet, hogy a roma lakosságra irányuló viszonyulások vizsgálatában elsősorban nem az előítéletek és sztereotípiák „készletére” kell összpontosítani, hanem a viszonyulásoknak az eseti, konkrét helyzetben való termelődéseire. Bibi van den Berg is azt hangsúlyozza (Berg 2008) a témával kapcsolatos elemzésében, hogy a scriptek elvont társadalmi entitások, amelyek a megosztott kulturális jelentések mentén alakulnak ki, szituációfüggőek, következésképpen a mindennapi tevékenység keretében ragadhatjuk meg azokat.

A script fogalmát a kutatások leginkább a nemi szerepek és a szexuális viselkedés terén hasznosították (lásd ezzel kapcsolatban Gagnon–Simon 1973). Ezek a kutatások is kiemelték, hogy az emberi viselkedés típushelyzetekben előre rögzített sorozatot követ, és az ebből adódó előre jelezhetőség nagyon fontos a társadalmi szereplők számára. Az általunk vizsgált térségre vonatkoztatva ennek a megfigyelésnek különösen fontos szerepe van, mert térségi szakmai anyagokban is találkozhatunk olyan állásponttal, amely a roma népeSSéggel kapcsolatos viszonyulásokat – elvben – könnyen módosítható egyéni véleményként kezeli, és eltekint azok forgatókönyv jellegétől.

A script elmélet többféle alkalmazása jelzi, hogy a kihívás jellegű helyzetek kezelésében a scriptek hasznos problémakezelő eszközök, ugyanakkor az egyéni vagy a

csoportos identitás alakításában is fontos szerepük van. Goddard és Wierzbicka (2004) tanulmánya a kulturális scriptek kapcsán a különböző csoportok normáinak és gyakorlatainak leírásával és elemzésével foglalkozik. A szerzők mellett érvelnek, hogy a beszédtechnikák és az interakciós normák kultúra-specifikusak még egy olyan globális használt nyelv esetében is, mint az angol. Amerikai és kínai szituációs sémák összehasonlítására alapoz Meng (2008) tanulmánya. A társadalmi scriptek mindennapi szituációkban (például étkezés egy étteremben, ajándékozás, telefonbeszélgetés) betöltött szerepét vizsgálja, és mellett érvel, hogy a mindennapi kommunikációs és interakciós helyzetekben az emberek diskurzusaikban „internalizált szituációs fogalmakat”, vagyis olyan scripteket használnak, amelyek kultúra-specifikusak. Migránsok hazatérési motívációinak elemzése kapcsán Benjamin Ross (2016) azt emeli ki, hogy az interjúalanyok hazatérését és otthoni munkavállalását, családalapítását kulturális scriptek határozzák meg. Ilyen narratívákban beazonosítható scriptekre példa, hogy a férfiaknak húszas éveik végére családot kell alapítaniuk, vagy hogy vissza kell térniük annak érdekében, hogy gondozzák az idős szülőket, vagy hogy otthon könnyebben lehet házat vásárolni. Aguiar, Cerrilo és Serrano-del-Rosal (2013) fókuszcsoporthoz interjúra alapozó kutatásukban kulturális scriptek révén ideáltípusokat különítettek el, és azt igazolták, hogy a halálhoz való viszonyt meghatározó scriptek (és az ezek mentén körvonalazódó ideáltípusok) nagymértékben függenek a kortól, hiedelmektől, iskolázottsági szinttől, önértékeléstől. Sallaz (2016) mellett érvel, hogy Goffman személyközi interakciókkal kapcsolatos elmélete alkalmazható a globalizációs folyamatok elemzésére. Meglátásának bizonyítására a szerző mikró és makró megközelítéseket is tárgyal, és hangsúlyozza a globális és a lokális scriptek egyidejű fontosságát.

A vidékszociológiai tárgyú elemzések (Silvasti 2003.a., Silvasti 2003.b., Vanclay – Enticott 2011) a scriptek elemzésének olyan modelljét kínálják, amelyek szemléleti és módszertani vonatkozásban egyaránt hasznosíthatónak mutatkoztak számunkra. Ezek a tanulmányok az agrártematika kapcsán jelzik azt, hogy a scriptek milyen strukturáló szereppel rendelkeznek, és ennek révén miként tudják befolyásolni azokat a fejlesztési kísérleteket, amelyek a már létező gyakorlatok felülírására irányulnak. A Vanclay – Enticott szerzőpáros a scriptek négy típusát azonosította be: (1) egy társadalmileg észlelt rutin vagy egy esemény várható kimenetele, (2) divatos szóhasználat, metafora, allegória, (3) rövid történet, narratíva vagy példabeszéd, (4) széles körben elfogadott közös érvelés. Kiemelik azt a fontos tény, hogy a scriptek mindig tartalmaznak normatív komponenset, a scriptek használata nagyon fontos aspektusa az identitástermelésnek egyéni és csoportszinten egyaránt, a scriptek használata támogatja a csoport értékeinek megfogalmazását, erősítik a csoporttagok közti szolidaritást. Ugyanakkor hangsúlyozzák a konkrét szituációk fontosságát a scriptek használatában (Vanclay – Enticott 2011.260, 267). Ezek a szempontok meghatározóak voltak elemzésünk számára.

Módszertan

Tanulmányunk 12 olyan interjú elemzésén alapul, amelyek rurális elitekkel készültek jelentős roma lakossággal rendelkező településeken². Az interjúk minden esetben általános helyzetkép körvonalazására törekedtek (a helyi roma lakosság jellemzése, a fontosabb helyi intézményekhez való viszonyulás, munkaerőpiaci helyzet, a magyar lakossághoz való viszonyulás stb.). A megkérdezett helyi aktorok (pedagógus, önkormányzati vezető, lelkész, vállalkozó, orvos) a helyi intézményekhez való viszonyulás tekintetében minden esetben azt az intézményt vagy tevékenységet helyezték előtérbe, amelyet képviseltek. Az adatfelvétel a félstrukturált interjú modelljét követte, amely lehetőséget kínált a vélemények kifejtésére, példák vagy rövid történetek elmondására is. A script elemzés számára a Vanclay és Enticott szerzőpáros tipológiáját vettük alapul, akik a vidékszociológiai elemzésében a scriptek négy típusát különítették el, jelezve az egyes típusok közti átfedéseket, illetve a típusok együttes alkalmazásának fontosságát (Vanclay – Enticott 2011. 261).

Amint azt a tanulmány bevezető részében jeleztük, a vizsgált térségben a roma lakosság helyzetével, illetve e helyzet kezelésével kapcsolatos közéleti/hivatali megnyilatkozások száma nagyon kevés, a rendelkezésre álló ismeretek mennyisége elenyésző. A nyilatkozatra vállalkozók számára nehéz feladatot jelent a roma lakosság helyzetének „hivatalos” értelmezése, ugyanakkor nem áll rendelkezésükre kialakított, valamilyen mértékben standardizálódott nyelvi-fogalmi eszköztár. Ezért amikor az intézményi/hivatali szereplőknek nyilatkozniuk kell, akkor azt tapasztaljuk, hogy a szövegek megformálása során nagy szerepet kap az az igyekezet, hogy a nyelvi-fogalmi tállalás a hivatali/intézményi szerepnek és az egyéni megítélésnek/meggyőződésének egyaránt megfeleljen. Az elemző számára ez azzal a következménnyel jár, hogy a szövegekben nem begyakorolt, standardizált, nyelvi formákba rögzített szlogenszerű scriptekkel találkozunk, hanem olyan állítás vagy mondat terjedelmű narratívákkal, amelyekben megjelenhet az értelemezett helyzet várható kimenetele, jelzők és metaforák használata, érvelés vagy értékelés is. Maga az adott konkrét helyzetben termelő script többféle nyelvi formában realizálódhat. De a strukturálisan hasonló konkrét helyzetekben ugyanaz lesz a kulturálisan megosztott tartalom, amely az adott konkrét helyzetben értelmezési eszközként szolgál a beszélő számára.

Az egyes narratívákban ezeknek a scripteknek a kisebb-nagyobb megfogalmazási eltéréseket mutató változataival találkozunk. Jellemző példa erre az a script, ami szerint

---

² Az interjúk a roma lakosság helyzetét elemző intézeti program keretében korábban kerültek rögzítésre. A tanulmány szerzői a script elemzés számára ezeket az anyagokat használták fel.

a romák „teljesen mások, mint a helyi többség”. Az egyes narratívákban mondat terjedelmű szövegekben, konkrét utalásokkal körítve jelenik meg a script. Példa: „ha beköltöznének egy házba, egy palotába, biztos vagyok, hogy egy hónapon belül romhalmaz lenne”, vagy „nem gazdálkodnak, csak zsákmányolnak”. A narratívák jól jelzik, hogy az interjúalanyok megfogalmazásai mindig erőteljesen kötődnek valamilyen konkrét helyzethez. Az „erős kontextus” adja a háttérrel és az igazolást a beszélő számára egy-egy script használatához, innen ered a kijelentések hangsúlyozottan normatív (nem egy esetben: kizáró) jellege. A script használata mindig konkrét helyzethez, kihíváshoz kötődik (személyesen átélt vagy ilyennek tekintett magyar-roma találkozási helyzethez, tapasztalathoz), és adott konkrét találkozási helyzeten túlmutató értelmező/magyarító ereje van, illetve – potenciálisan – cselekvés szabályozó ereje is lehet.

Tanulmányunk elemző részében példákat mutatunk be a rurális elíttek által használt scriptekre, illetve azokra a narratíva részletekre, amelyek a scripteket hordozzák.

Elemzés

A következőkben bemutatjuk azokat a scripteket, amelyek az interjúhelyzetben létrejött narratívákban beazonosíthatók. Fontosnak tartjuk jelezni, hogy a bemutatott scriptek nem kezelhetők a vizsgált rurális elíttek scriptjeinek valamiféle készleteként, ezért a következőkben felsorolt script sorozat együttes értelmezését vagy jellemzését nem tartjuk indokoltnak. Osztjuk Vanclay és Enticott (2011) álláspontját, miszerint a scriptek elsősorban egy adott kihívásra adott válaszok, és ezért elsődleges funkciójuk az adott konkrét helyzet kommunikációs kezelése, illetve ennek folyamánként az egyéni identitás és a releváns csoport identitásának építése. Úgy véljük, hogy a fejlesztéspolitikai elemzés számára a scriptek fontosságát nem a szótári értelemben vett jelentésük határozza meg (ami egyébként az interetnikus kapcsolat elemzője számára vagy a politológiai elemzés számára fontos is lehet). A fejlesztéspolitikai elemzés számára a fontos az, hogy az adott script milyen kihívásos helyzetekben kerül előtérbe, milyen mértékben válik be helyzetértelmező eszközként, illetve milyen gyakran történik mindez. Mivel a használat módja és gyakorisága a használó oldalán megerősíti vagy termeli az egyéni és a csoportos identitást, illetve az adott kihíváshoz való viszonyulást, a scriptek ismerete hiányában – az adott témakörben – nehéz lehet sikeres fejlesztéspolitikai folyamatokat, új fejlesztéspolitikai tematizációkat kezdeményezni vagy gyakorlatba ültetni.

Elemzésünket szükséges lesz nagyobb szövegekörpuszon, illetve a rurális elíttek újabb csoportjaira kiterjesztve is elvégezni. Ugyanakkor jelezzük, hogy elemzésünk nem terjedt ki annak vizsgálatára, hogy az interjúalanyok a szövegalkotás során milyen mértékben vették figyelembe a hétköznapi beszédhelyzetek sokkal egyértelműbb szlogenszerű scriptjeit.

1.

Az egyik leggyakrabban előforduló script a roma lakosságnak a helyi intézményekhez való viszonyulásával kapcsolatos.

A pedagógus narratívák leggyakoribb témája a roma közösségnek az iskolához mint intézményhez való viszonya. Ez a viszonyulás vonatkozhat általában a tanulásra, általában az oktatási intézményre, az intézmény egyes szabályaira, a tevékenységek kialakított rendjére.

A scriptet hordozó narratív formák:

- „nem lehet őket beilleszteni a kialakított rendbe”
- „...állandó mozgásban vannak...és emiatt nincs pontos adat”
- „A gyerek járt...sőt olvasni, számolni tudott, de kimaradt...kimaradt, mert már neki nem tetszett az első osztály.”
- „Iskolába járnak a gyerekek, de csak egy része.”
- „A gyerekek bejönnek, de igazából nem is érdekli őket az iskola...”

Az orvos narratívájában szintén előfordulnak ilyen viszonyulást hordozó nyelvi formák:

- „A terhes asszonyokat...próbáljuk azonosítani, ez elég nehezen megy, mert nincs nagy hajlandóság, hogy idejében jöjjenek...”
- „Bejelentik a gyereket, de van, amikor elfelejtik, mert házasságot nem kötnek, a többi csak együtt él...”

Ezek arra utalnak, hogy a roma lakosság nem fogadja el az egészségügyi intézmény rendjét, nem tartják be azokat a nyilvánvaló szabályokat, amelyeket a többség betart.

A lelkésszel készített interjúban is kiemelten fontos téma az intézményi szabályrendszer negligálása:

- „Az itteniek azok reformátusok általában, de ők elmennek, máshonnan hoznak maguknak feleséget, ott meg katolikusok vannak.”
- „...ezek a házasságok egyházi szemmel nézve, normális szemmel nézve nem házasságok.”
- „A gyerekek nagy része nincs megkeresztelve...”
- „Tizenkét éves, már lopott magának menyasszonyt, vagy hogy mondják ezt, és még mindig az első osztályban tanítom...”

A többféle formában megjelenő viszonyulás közös tartalma az, hogy *az intézmények szabályrendszerét nem fogadják el*. Ezek a scriptek értékelést és következtetéseket is

tartalmaznak. Értékelést abban az értelemben, hogy az iskola vagy intézményi szabályrendszer elutasítása a beszélő szerint egyértelműen hátrányos, rossz attitűd. Következtetést abban az értelemben, hogy ezen a helyzeten nem is lehet változtatni, hiábavaló a sok erőfeszítés, próbálkozás. Ugyanakkor oppozíciót, aszimmetrikus viszonyt és leértékelést is hordoz az ilyen script: utal arra, hogy a magyar lakosság betartja ezeket a szabályokat, a roma lakosság pedig nem.

2.

A pedagógus narratívák mellett más narratívákban is gyakran előkerül az a téma, hogy a roma lakosság körében tapasztalható pozitív jelenségeket nem igazán kell komolyan venni azért, mert ezek csak alkalmi, véletlenszerű események, és nem kell, nem lehet ezekből arra következtetni, hogy az adott viszonyulás tekintetében az egész roma közösség magatartása pozitív irányba változik.

A scriptet hordozó narratív formák:

- „Innen járnak a gyerekek hozzánk, de nem minden gyerek, sajnos...”
- „Iskolába járnak a gyerekek, de csak egy része.”
- „Vannak páran, akik kiemelkednek...Többségében nagyon gyenge helyzetük van.

A többféle nyelvi formában megjelenő viszonyulás közös tartalma: *Ha van is pozitív példa, az nem általános.* Ezek a scriptek a beszélő bizalmatlanságát, korábbi negatív tapasztalait sűrítik egy határozott viszonyulásba, és egyben a roma csoporttal szembeni distanciát is növelik, mert a scriptet hordozó megfogalmazások ismétlésével (s nem utolsósorban a személyes tapasztalatokra való utalással) a beszélő azt üzeni, hogy a roma közösség részéről változás nem valószínűsíthető.

3.

A roma lakosság helyzetének javításával kapcsolatos kezdeményezések jó része rábeszélési kísérletet jelent. Ezek tárgya rendszerint az, hogy változtassanak a helyi intézményekhez való viszonyulásukon, ritkább esetben előfordul valamilyen együttműködési forma vagy munkalehetőség felajánlása. Ez utóbbiakban a vállalkozói narratívákban találunk példákat. A beszélők mindig kiemelik a rábeszélés kapcsán a személyes szerepvállalásukat, a kísérletbe való beruházást, az együttműködési készséget, ugyanakkor egyértelműen, mintegy szabályként fogalmazzák meg azt is, hogy a rábeszélés vagy az együttműködési kísérlet eredménytelen.

A scriptet hordozó narratív formák:

- „...ígéret van a roma családok részéről...sajnos nem tartották be az ígéretüket.”
- „Én a magam módján próbálok a szülőkre hatni...mindég megígérik, hogy eljönnek, de nem jönnek el...”
- „Elmagyarázom, azt mondják, igazam van, így kellene, de mégsem teszik, ez csak addig tart, amíg kimennek az irodából...”

A többféle nyelvi formában megjelenő viszonyulás közös tartalma: *Ígéretüket nem tartják be.*

Ezek a scriptek nem csak arra utalnak, hogy a kezdeményezések eredménytelenek voltak, hanem arra is, hogy a nagyon hitelesnek mutakozó személyes tapasztalatok alapján a további kísérletezés, rábeszélés teljesen hiábavaló, ílyesmivel nem érdemes foglalkozni, mert úgyse lesz eredménye. A kijelentést, illetve a mögötte álló viszonyulást a személyes tapasztalatra való hivatkozás hitelesíti.

4.

Amint a tanulmány bevezető részében is jeleztük, a scriptek előtérbe kerülése nagy valószínűséggel olyan helyzetekben következik be, amikor a magyar-roma kapcsolatban az adott helyzet értelmezése az elitszereplők számára kihívásként jelentkezik. Ezek a kihívások még erőteljesebbek olyan esetekben, amikor a helyi elitek a roma csoport életvitelének egyedi, különleges sajátosságaival szembesülnek. Az ilyen helyzetek még tovább fokozzák az amúgy is problematikus helyzetértelmezés nehézségét, és nagy valószínűséggel eredményeznek olyan narratívákat, amelyekben a helyzet értelmezését a helyzet vagy abban szereplők különösségének kimondása helyettesíti. Az ilyen scripteket körülíró nyelvi formáknak a distanciatermelő funkciója nagyon erős. A beszélők a másság megjelölése számára gyakran jelzőket, metaforákat alkalmaznak, rendszerint negatív minősítésekkel társítva. Amint azt korábban jeleztük, a helyi eliteknek vigyázniuk kell arra, hogy ha ezeket a viszonyulásokat közéleti/hivatalos narratívába kell foglalni, akkor nem használhatják a hétköznapi beszédesemények standardizált nyelvi-fogalmi eszköztárát. Körülírásokat, példákat keresnek, amelyek célja a mássághoz való viszonyulás határozott érzékeltetése.

A scriptet hordozó narratív formák ez esetben változatosabbak, mint az előbbieken bemutatott scriptek esetében:

- „Összeállnak, aztán valahogy lesz...”
- „...ezek végülis pogányok...”
- „Tizenkét éves, már lopott magának menyasszonyt.”

- „Bennük van még ez a pogány dolog.”
- „...olyan mocskot csináltak, a függönyt letépték, hogy többet nem engedték nekik.”
- „Ezek az emberek nem jutottak a gyűjtőtű életmódnál tovább...”
- „...csak a pillanatnyi túléléshez értenek.”
- „Nem gazdálkodnak, csak zsákmányolnak.”
- „...van egy életformájuk, borzasztó, ott a bűztől elkezdve a ház fenntartása, a környezet...katasztrófa a szomszédságra nézve.”
- „...ha beköltöztetnénk egy új házba, egy palotába, biztos vagyok, hogy egy hónapon belül romhalmaz lenne...”
- „Sokszor mondtam nekik, hogy volna munka, adnék ennivalót és megfizetném, de nem. Nem jönnek.”
- „...ilyen az életvitelük, de nekik úgy látszik, hogy így jó, mert nem tesznek azért, hogy egy kicsit tisztábban tartsák a környezetet...”

A többféle nyelvi formában megjelenő viszonyulás közös tartalma: *Ezek nagyon mások.* Ezek a scriptek elsősorban a két csoport közti távolságra utalnak, mégpedig abban az értelemben, hogy a távolság nem hidalható át. A mi-ők oppozícióban a roma közösségre vonatkozó leértékelő, negatív minősítések explicit módon is megjelennek, ami szintén a distanciát erősíti.

5.

Egyéb scriptek és a jellemző narratív formák

A többféle nyelvi formában megjelenő viszonyulás közös tartalma: *Nem lehet bírni velük.*

Narratívák:

- „Sokkal nagyobb bátorságot kaptak,...sokkal szemtelenebbek, mint ezelőtt harminc esztendővel...”
- „Ahogy telik az idő egyre nagyobb a hangjuk...”
- „...az van, hogy ez átmegy agresszivitásba...”
- „Kiléptek abból a keretből, ami korábban számukra adott volt.”
- „Az egész településsel nincs annyi baj, mint velük...”

A többféle nyelvi formában megjelenő viszonyulás közös tartalma: *Csak az azonnali haszon érdekli őket.*

Narratívák:

- „Voltak próbálkozások, de...ha azonnali haszon nincsen... most rögtön, akkor nem...”
- „Csak olyasmibe lehet bevonni, amiben azonnali hasznot látnak.”
- „Beálltak az új vallásba, amíg volt pénz, amíg segítették, de azután visszatértek a régiibe...”

Összefoglalás

Tanulmányunkban arra tettünk kísérletet, hogy a script-elemzés módszerével megvizsgáljuk a rurális eliteknek a roma lakossághoz való viszonyulását. Célunk az volt, hogy tematikai és módszertani szempontból gazdagítsuk a térségi elemzések körét, ugyanakkor célul tűztük ki azt is, hogy fejlesztéspolitikai szempontból is értelmezzük elemzésünk eredményeit. A rurális elitek (pedagógus, hivatalvezető, lelkész, orvos, vállalkozó) narratíváiban scripteket azonosítottunk be. Azt tapasztaltuk, hogy a roma lakosság lokális helyzetének értelmezésére irányuló kommunikációs helyzetekben a rurális elitek scripteket alkalmaznak, és ezek segítségével válaszolnak arra a kihívásra, amit számukra a diszkurzív forma megalkotása – esetünkben a hivatali-közéleti szerephez között interjú – jelent. A bemutatott scriptek használata révén erősítik/növelik a roma lakossággal szembeni distanciát, és ezt elsősorban úgy érik el, hogy a scriptek alkalmazásával egyéni és közösségi identitásukat építik a roma lakossággal oppozíciós viszonyban. Ezt a gondolatmenetet két további megjegyzéssel egészítjük ki, amelyek egyben további elemzési lehetőségeket is jeleznek.

- Minden területnek a képviselője – kimondva vagy kimondatlanul – amellet érvel, hogy az általa képviselt „rendszerbe” a roma lakosságnak (a roma lakosság életmódjának) integrálódnia kellene. Úgy kellene viszonyulniuk az oktatási rendszer működéséhez, az egészségügyhöz, az egyházhoz, a helyi közösségi érdekekhez és közösségi élethez, illetve a gazdasági, életvezetési tevékenységhez – elvekben, normákban és gyakorlati megoldásokban –, ahogyan azt a többségi helyi közösség teszi, vagy tenni szeretné. Ez az elvárás nem kizárólagos abban az értelemben, hogy nem követel azonnal és teljes mértékű azonosulást. Megelégedne azzal, ha látná/érezné, hogy a roma közösség működése ebbe az irányba tart. Észrevételezi és értékeli a roma közösség körében tapasztalható pozitív példákat, kísérleteket, de mindig megjegyzi, hogy a pozitív példák száma kevés, és inkább kivételnek tekinthetők, nem pedig egy tényleges változási folyamat jeleinek. Véleményünk szerint ennek a hozzáállásnak lokális léptékben fejlesztéspolitikai vonatkozása van, mert azt jelzi, hogy a rurális elitek nem látják reálisnak a roma népesség körében a változást.

- A szövegekből egyértelműen az derül ki, hogy a beszélők a roma közösséggel kapcsolatos ismereteiket személyes tapasztalatok révén szerezték, és a scripteket ezekhez a konkrét esetekhez kapcsolják. Ugyanakkor figyelemre méltó jelenség az, hogy a roma közösség eseti, egyedi megnyilvánulásait a beszélők olyan üzenetként definiálják a maguk számára, amely nem egy-egy konkrét esetről, személyről, helyzetről informál, hanem a roma közösség egészének egy-egy fontos jellemzőjéről. A konkrét, eseti megnyilvánulás (pl. iskolai hiányzás, hangoz beszéd, szabály be nem tartása stb.) a többségi narratívában olyan általános jelentéstartalommal ruházódik fel, amely lefedi a roma közösség működésének egy fontos szegmensét. Szinekdochés társítás (rész-egész kiterjesztés) révén az egyedi viszonyulás egy olyan gyakorlatra, attitűdre utal, amely a roma közösség minden tagját jellemzi, és az egyedi konkrét eset nem egyéb, mint az általános, jellemző, törvényszerű megnyilvánulási formája. Az egyedi, konkrét esetek, tapasztalatok, példák ilyen jellegű általánosítása a distanciatermelés, illetve az egyéni és csoportidentitás erősítésének fontos eljárása, és a scriptek használata keretet ad az általánossal való helyettesítés kommunikációs manővere számára.

Szakpolitikai vonatkozások

Fejlesztéspolitikai vonatkozásban ez a tanulmány két következtetésre ad lehetőséget. Mielőtt ezek rövid ismertetésére rátérnénk, szeretnénk jelezni, hogy teljes mértékben indokoltnak tartjuk a térségi roma lakosság helyzetének javítására vonatkozó közéleti-hivatali állásfoglalásokat. Ezek az állásfoglalások elvi szinten hangsúlyozzák azt, hogy a roma lakosság jelenlegi helyzete kedvezőtlen, és ezen a téren valamit tenni kell. Tanulmányunk fejlesztéspolitikai következtetései egyrészt arra vonatkoznak, hogy a megvizsgált narratívák és a beazonosított scriptek alapján a rurális elitok lokális léptékű fejlesztéspolitikai attitűdjét mi jellemzi. Másrészt pedig arra, hogy az ebben a tanulmányban bemutatott értelmezési gyakorlat ismeretében milyen következtetések adódnak a fejlesztéspolitikai tematizációt illetően.

Az első témát illetően következtetésünk az, hogy a rurális elitok a roma népességre vonatkozó fejlesztéspolitikai munkát – implicit módon – kizárják. Esetenként megfogalmazzák ugyan, hogy a roma lakosság helyzete rossz, és valamit tenni kellene, de a helyzet értelmezésére használt scriptek azt jelzik, hogy a témával kapcsolatos személyes identitásépítési gyakorlat és a fejlesztéspolitikai hozzáállás, illetve munka nem illeszthető össze. Egyszerűen fogalmazva: a helyi roma népesség vonatkozásában a distanciatermelésnek van prioritása. Mivel a distanciatermelés a személyes és a közösségi identitásépítés része, a roma lakosság helyzetének javítására irányuló fejlesztéspolitikai szerepvállalás kialakulása a jelenleg intézményi szerepeket betöltő rurális elitok

BIRÓ A. Z. – SÁROSI-B. Á.: A RURÁLIS ELITEK ROMA NÉPESSÉGHEZ VALÓ VISZONYULÁSA
esetében csak abban az esetben valószínűsíthető, ha az identitásépítési gyakorlatuk módosul. Természetesen ez nem zárja ki azt, hogy a ma még helyi vezetői szerepet nem szerzett fiatalabb generáció más legyen, azonban erre vonatkozóan nem rendelkezünk kutatási tapasztalatokkal.

Második következtetésünk tartalma pozitívabb. A roma lakosság helyzetének javításával kapcsolatos közéleti-hivatali narratíva a térségben még nem alakult ki. Kutatásunk azt jelzi, hogy a rurális elitek helyzetértelmezési, definíciós és nyelvi megformálási gondokkal szembesülnek, amikor a roma lakosság helyzetével kapcsolatos viszonyulásukat közéleti-hivatali diskurzusba kell foglalniuk. A scriptek az attitűdök szintjén működnek, de a nyelvi-kommunikációs formák még alakulóban vannak, esetlegesen, változóak. Ez a helyzet esélyt ad olyan térségi tematizációs munkára, amely a roma lakosság helyzetének javítását célzó közéleti-hivatali diskurzus létrehozását célozza.

Szakirodalom

Gagy J. (szerk.) 1996

Egy más mellet élés. A magyar –román, magyar – cigány kapcsolatokról. Helyzet könyvek, Pro-Print Könyvkiadó.

Bodó J. (szerk.) 2002

Helykeresők. Roma lakosság a Székelyföldön. Helyzet könyvek, Pro-Print Könyvkiadó.

Goffman, E. 1959

The Presentation of Self in Everyday Life. Harmondsworth, Penguin.

Berg, B. van den 2008

Self, Script, and Situation: Identity in a World of ITCs. In: Fischer-Hübner et al (eds.) The Future of Identity in the Information Society. Boston, Springer, 63-76.

Gagnon, J. H. – Simon, W. 1973

Sexual Conduct: The Social Sciences of Human Sexuality. London, Hutchinson.

Goddard, C. – Wierzbicka, A. 2004

Cultural scripts: What are they and what are they good for? Intercultural Pragmatics 1-2. 153–166.

Meng, H. 2008

Social Script Theory and Cross-Cultural Communication. Intercultural Communication Studies XVII: 1

Aguiar, F. – Cerrillo, J. A. – Serrano-del-Rosal, R. 2013

Dying with Meaning: Social Identity and Cultural Scripts for a Good Death in Spain. *Advances in Applied Sociology* Vol. 3. No. 2. 124-130
<http://dx.doi.org/10.4236/aasoci.2013.32016>

Sallaz, J. J. 2016

Can We Scale Up Goffman? From Vegas to the World Stage. *UNLV Gaming Research & Review Journal*, Vol. 20 Issue 1. 79-86.

Silvasti, T. 2003.a.

Bending Borders of Gendered Labour Division on Farms: The Case of Finland. *Sociologia Ruralis*, Vol. 43. No. 2. 154-166.

Silvasti, T. 2003.b.

The Cultural model of „The Good Farmer” and the Environmental Question in Finland. *Agriculture and Human Values*, Vol. 20. No. 2. 143-150.

Vanclay, F. – Enticott, G. 2011

The Role and Functioning of Cultural Scripts in Farming and Agriculture. *Sociologia Ruralis*, Vol. 51. No.3. 256-271.